

4. Deutsche Fachsprache der Technik : Ein Ratgeber für die Sprachpraxis / Gesamtdredaktion: Werner Reinhardt. – 2 durchgesehene Auflage – Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1978. – 270 c.
5. Roelke T. Fachsprachen. – Berlin: Erich Schmidt, 1999. – 250 c.
6. Schneider, Wolf: Deutsch fürs Leben / Was die Schule zu lehren vergaß. – 10 Aufl. – Reinbek bei Hamburg: Originalausgabe/Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, 2001. – 224 c.

Артемченко Т.М., Липко І.П.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАГМАТИЧНОЇ ТА СЕМАНТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНСТАТИВНО-ДИРЕКТИВНОГО МІКРОДИАЛОГА

У сучасному мовознавстві однією з основних тенденцій лінгвістичних досліджень є функціонування мовних одиниць, їх прагматичні характеристики. Вчені, що займаються проблемами прагматики, в першу чергу пов'язують її розвиток із загальною переорієнтацією лінгвістики на дослідження мови як інструменту, який людина використовує у своїй діяльності з метою комунікації. Дуже часто прагматика отожднюється з теорією мовленнєвих актів, основні теоретичні положення якої були сформульовані й розвинуті в роботах цілої низки лінгвістів [3].

Дана теорія наголошує, що необхідно застосовувати діяльніший підхід до вивчення функціональних явищ мови, вивчати природу значення з позицій функціоналізму. Дослідження мови в комунікації пов'язано з поняттям мовленнєвого акту. Мовленнєвий акт досліджується з різних точок зору, встановлюється його структура. За Дж.Остіним мовленнєвий акт складається з трьох компонентів, в термінології Т.А.ван Дейка – трьох різних дій, а саме – локутивного, іллокутивного і перлокутивного актів. З трьох компонентів головна увага приділяється вивченню іллокутивного акту, який розкриває характер мовленнєвої дії.

З'являються різні класифікації мовленнєвих актів, які розробляються з метою виявлення можливих способів дослідження мови. В рамках лінгвістичної прагматики створюються класифікації, які орієнтовані на функцію або інтенціональний зміст висловлювання.

Дж.Остін розпочав класифікаційну діяльність в області мовленнєвих актів. Слідом за цією класифікацією спробі створити нові типології роблять багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Питанням таксономії прагматичних типів висловлювань присвячені роботи Г.Г.Почепцова, Л.П.Чахоян, Н.А. Богданова, І. П. Сусова та ін.[7].

Теорія мовленнєвих актів у своєму класичному вигляді практично не приділяла уваги проблемі мовленнєвого акту в контексті. Вона створює ідеальну картину умов реалізації мовленнєвих актів, але ігнорує реальні явища мовленнєвої комунікації. Об'єктом вивчення були лише окремі мовленнєві акти, а не мова у всьому різноманітті її структурно-комунікативних і граматичних функцій. Вивчення мовленнєвих актів вперше дало можливість повного опису висловлювання в процесі комунікації, але не розглядало мовленнєві акти в безпосередній ситуації спілкування, в контексті [3, с. 169], роль якого важлива для адекватної інтерпретації іллокутивної сили будь-якого, в тому числі і констативного, висловлювання.

Теорією мовленнєвих актів виділяється перлокутивний акт, тобто дія, яку дане висловлювання здійснює на адресата. Адресат розуміє сенс висловлювання і результатом цього розуміння є певні зміни. Якщо вчення Дж. Остіна про іллокутивні сили – це по суті теорія комунікативних функцій мовлення, то поняття перлокутивного акту за своїм змістом може бути віднесено до теорії мовленнєвого впливу. Слід зазначити, що мовленнєві акти описуються, в основному, не як ізольовані сутності, а як елементи системи, так як відомо, що мова це не тільки форма дії, але і засіб впливу [3, с. 183]. В реальній комунікації мовленнєві акти є частиною структури мовної взаємодії. У мовленнєвому спілкуванні кожне висловлювання сприймається не само по собі, а як репліка, яка вмонтована в прагматичний контекст [1]. Прагматичний підхід до вивчення умов функціонування мови повинен враховувати цей факт.

Прагматика визначається як дисципліна, предметом якої є зв'язний і досить довгий текст в його динаміці – дискурс, співвіднесений з головним суб'єктом, з «Его» всього тексту (І.П.Сусов), з людиною, яка його створила, як наука, яка вивчає мову в контексті. У вивченні мовленнєвих актів релевантність контексту визначається його роллю для адекватної інтерпретації іллокутивної сили висловлювання, правильного розуміння вираженої в ньому інтенції мовця. Вивчення впливу контексту на реалізацію іллокутивної сили мовленнєвого акту стає сферою дослідження прагматики в якості однієї з основних проблем.

Інтерпретація будь-якого мовленнєвого акту повинна здійснюватись з урахуванням факторів, що визначають функції мовленнєвого акту: фактор адресата [1], фактор слухача [5], presupпозиції, які включають знання про природу людського спілкування і під якими розуміють соціальні, психологічні та лінгвістичні фактори, які враховує мовець для правильного вживання висловлювання.

Найменшою структурною одиницею мовленнєвого спілкування визнається не мовленнєвий акт, а обмін репліками [3, с. 186], мікродіалог [8, с. 9], у якому відбивається двостороння природа людського спілкування. Під мікродіалогом ми розуміємо елементарне комунікативне співставлення стимулюючої і реагуючої реплік, яке обумовлено взаємодією співбесідників в одній комунікативній ситуації.

Комунікант, який робить внесок у поточну розмову, повідомляє свої власні переконання і взаємодіє з партнером, намагаючись отримати або надати відповідь у динамічному процесі спілкування. Людське спілкування структурується так само, як і форми соціальної інтеракції, таким чином, структура діалогічного повідомлення не є строго мовною. Мовленнєві акти, які лежать в основі реплік діалогу (розмовного дискурсу), слідує один за одним не стихійно, а згідно з певними конвенціями, правилами, у певній послідовності, тобто так, як і соціальні дії людей.

Діалогічний дискурс аналізується з прагматичної точки зору. Він спрямований на виявлення можливих послідовностей актів і реплік його учасників, які розглядаються як інтеракційні ходи партнерів у процесі спілкування з урахуванням центрального в структурі поняття ініціативності-реактивності [3]. Такий аналіз відтворює стратегії ведення діалогу і з точки зору повноти опису є, на наш погляд, найбільш адекватним, тому що мовленнєвий акт трактується при цьому перш за все, як інтеракційний акт міжособистісного мовного спілкування [11, с.36]. Адресант і адресат є рівноправними учасниками мовленнєвої комунікації при такому підході, важливі значення при цьому надається такій характеристиці мовленнєвого акту як міжособистісність, яка розуміється як властивість мовленнєвого акту, що відображає розмаїтість відносин в плані «адресант-адресат». Поняття мовця і адресата висловлювання поряд з одиницями вербальної комунікації, які зв'язують їх у процесі мовленнєвої діяльності, вважаються центральними поняттями моделі мовленнєвого акту [3, с. 191].

Функціонування мовних одиниць, їх взаємодія в процесі комунікативної діяльності є однією з основних тенденцій у сучасних лінгвістичних дослідженнях. З питаннями мовної інтеракції пов'язана розробка загальних умов успішності парних послідовностей мовленнєвих актів, де мовленнєві акти в нормі залежать один від одного. Особливе значення при дослідженні послідовності мовленнєвих актів набувають соціальні цілі, або перлокутивні наміри, оскільки діяльнісно-результативна сторона функціонування мови відображає головне призначення комунікації як форми соціалізованої інтеракції. Будь-який акт комунікації не зводиться тільки до передачі інформації, так як саме виникнення комунікативного акту завжди обумовлено потребою мовця досягти певного перлокутивного ефекту. Перлокутивний ефект, виконує функцію зворотного зв'язку, маркує межі дії пари актів, демонструє результат дії, яку висловлювання здійснює на адресата [4]. Мовець під час здійснення мовленнєвого акту, розраховує на певну реакцію слухача, оскільки у мовця крім іллокутивного наміру є і деякий перлокутивний намір. Ефективність мовленнєвої дії розуміється нами як відповідність результатів цієї дії цілям мовця, тобто його комунікативній інтенції.

Для вивчення прагматичного аспекту мовленнєвої комунікації необхідно виявляти способи і засоби реалізації комунікативної інтенції мовців в ході мовленнєвого спілкування. Інтенції відправника повідомлення можуть бути вира-

жені по-різному і найбільш експліцитно відображаються в емоційних, експресивних, образних засобах мови, але не вичерпуються ними. Однак прагматика висловлювання не вичерпується, на нашу думку, зазначеними мовними засобами. Мовленнєве повідомлення впливає всіма інформаційними рівнями, оскільки воно створено з певною метою і розраховано так чи інакше на сприйняття його адресатом.

Констативно-директивний мікродіалог розглядається нами з точки зору функціонування його реплік у процесі діалогічного взаємодії, у взаємозв'язку з усіма компонентами мовленнєвої ситуації. Функціонально спрямованість реплік визначається за ознакою їх ролі у процесі комунікації. Висловлювання, яким притаманні структурно-семантичні параметри стверджувального речення, не завжди є тільки констативами, і репліки-відповіді можуть мати різні прагматичні значення. Констативно-директивний мікродіалог будується за принципом «statement – reply» (Е. Goffman), де термін «statement» вживається в широкому сенсі, як референт будь-якого висловлювання-відповіді, таким чином ім може бути будь-який мовленнєвий акт. Констативно-директивний мікродіалог являє собою послідовність мовленнєвих дій партнерів по діалогу, спрямованих на вирішення деякої комунікативної задачі, загальної або окремої для кожного комуніканта. Мотиви і цілі мовленнєвих дій виступають в якості авторських інтенцій [9, с.135]. Початкова репліка представлена стверджувальним реченням (констативним мовленнєвим актом), яке вводить тему дискурсу, який будується за принципом темарематичної прогресії [термін І. П. Сусова]: кожна наступна репліка учасників діалогічного спілкування розвиває тему попередньої. Репліка-відповідь знаходиться у прагматичному фокусі і визначає взаємозв'язок реплік в констативно-директивному мікродіалозі, тому що функціональний взаємозв'язок у будь-якій діалогічній конструкції визначається одним із членів послідовності.

Констативи вже були у центрі уваги лінгвістів тому поняття констативного висловлювання не є новим, [10]. Під констативним висловлюванням (констативом) ми розуміємо прагматичний тип речення, комунікативно-інтенціональним змістом якого є ствердження мовцем істинності пропозиційного змісту.

Виконання певних умов необхідно для успішного здійснення іллокутивного акту будь-якого типу. На думку Дж.П.Серля [6], здійснення іллокутивного акту регулюється наступними умовами (правилами): підготовчою умовою, умовою щирості і суттєвою умовою. Для констативів до підготовчої умови належить наявність у мовця деякої підстави для того, щоб вважати стверджувальне судження істинним, умова щирості полягає в тому, що мовець повинен бути переконаний у його істинності, тому ствердження – означає вірити в своє власне ствердження, а суттєва умова, відображає той факт, що вимовити висловлювання означає зробити спробу поінформувати слухача і переконати його в істинності судження [6, с. 195]. Якщо зазначені умови будуть виконані, успішним буде й мовленнєвий акт ствердження.

Аналіз прагматичних особливостей констативів-зачинів у складі констативно-директивного мікродіалога приводить до висновку про те, що їх зміст не вичерпується значенням ствердження, а характеризується синкретизмом прагматичних значень констатації і спонування, констатації і запитання, залежить від ситуації спілкування, соціальних ролей і фонових знань комунікантів.

Виділяються певні типи констативів на основі відмінності цілей і умов комунікації. Ці цілі визначають формування сенсу мовленнєвих актів, ведуть до їх диференціації згідно з прагматичною настановою, або комунікативною інтенцією. Актуальність такого дослідження обумовлена широким використанням констативних форм спілкування в комунікативній процесі. Предметом дослідження можуть бути, наприклад, прагматичні і семантичні особливості констативів з перлокутивною метою переконання в необхідності виконання певних дій та констативів з перлокутивною метою впливу на почуття та емоції адресата. Переконання адресата в необхідності виконання певних дій здійснюється за допомогою різних прагматичних індикаторів, модальних дієслів і їх еквівалентів. Беручи до уваги психологію адресата і можливу протидію з його боку у зв'язку з передбачуваними діями, адресант використовує індикатори переконання та/або модальні дієслова для того, щоб підкреслити необхідність їх виконання. Ми виділяємо наступні види впливу на адресата констативів із перлокутивною метою переконання в необхідності виконання певних дій: спонукати адресата висловити своє ставлення до передбачуваних дій у плані згоди/незгоди; спонукати адресата продемонструвати своє ставлення до адресанта. Констативи з перлокутивною метою впливу на почуття, емоції й морально-етичні настанови адресата вживаються в тих ситуаціях, коли адресант має намір викликати в адресата певний емоційний стан, улінувати на його почуття та емоції. Адресант прагне реалізувати різні види впливу на співрозмовника і використати його стан у своїх цілях. Ставлення адресанта реалізується за допомогою різних емоційно-експресивних лексико-фразеологічних засобів, через аргументованість оцінних суджень.

Констативи з перлокутивною метою впливу на почуття й емоції адресата зазвичай містять у своєму складі стилістично й емоційно забарвлені одиниці й засоби експресивного синтаксису, що дозволяє адресанту з максимальною ефективністю висловити своє ставлення до повідомлення й викликати потрібну йому реакцію адресата. Ілюкутивна сила констативів полягає в цьому випадку в максимальній силі емоційного впливу. Перлокутивний ефект полягає в емоційному впливі на почуття й емоції адресата. Адресант може: викликати почуття радості, спонукати адресата до радісного співпереживання. Комунікативна інтенція адресанта може бути виражена семантично використанням словоформ; спонукати адресата до співчуття, при цьому адресант може вдаватися до комбінованого використання засобів інтенсифікації висловлювання. Комбінації засобів інтенсифікації можуть бути різноманітними й включати паралінгвістичні, лексичні та синтаксичні засоби, до яких належать засоби кінесіки, посилювальні прислівники, вигуківі словосполучення, семантика складових словоформ висловлювання; висловили іронічне ставлення до адресата, викликати в нього почуття досади, невдоволення, роздратування. Важливим фактором, що сприяє реалізації комунікативної інтенції адресанта, є соціальна роль комунікантів, яка допомагає

інтерпретувати зміст мовних дій; висловити незадоволення, викликати в адресата відчуття сорому, незручності, провини, при цьому головним фактором є підпорядкована соціально-ситуативна роль адресата; враховуючи спільність інтересів адресата й адресанта, спонукати адресата розділити почуття тривоги, неспокою, обурення. Для реалізації комунікативної інтенції адресант може широко використовувати засоби інтенсифікації висловлювання, такі як вигуківі словосполучення. У можливості адресанта впливати на морально-етичні настанови адресата важливу роль відіграє ознака позитивності/негативності. Здатність констативів, відзначених семантичною ознакою позитивності/негативності, впливати на морально-етичні настанови адресата, обумовлена тим, що використання лексики мови як знаряддя соціальної дії й взаємодії в дискурсі здійснюється на основі спеціальної системи правил, постулатів і стратегій . Дана ознака діагностується в певних контекстуальних умовах, при цьому оціночні повідомлення можуть бути виражені спеціальними лексичними засобами. Оцінка також може бути виражена імпліцитно, без спеціальних індикаторів.

Констативи з перлокутивною метою впливу на морально-етичні настанови адресата, що відображають ситуацію відхилення від норми, висловлюють прагнення адресата підкреслити невідповідність тих чи інших дій, ставив звичайним (прийнятим у суспільстві) уявленням про нормативний стан речей або уявленням про поняття «добре / погане» окремих особистостей. Висловлюючи негативне ставлення до окремих фактів, адресант тим самим прагне вплинути на адресата, викликати в нього почуття невдоволення, обурення, спонукати до осуду незаконних дій тощо. Ми виділяємо наступні види впливу на адресата: спонукати до застереження неприпустимих, протизаконних дій; спонукати адресата знітисати в неординарних учинках шляхом констатації негативних, з точки зору адресанта, дій адресата; спонукати адресата розділити почуття невдоволення, тривоги, обурення; спонукати адресата звернути увагу на певні фактори з метою застеретги його від можливих неприємностей; спонукати адресата звернути увагу на свою поведінку, яку адресант розглядає як таку, що не відповідає нормам, прийнятим у суспільстві.

Репліки-відпові у складі констативно-директивного мікродіалогу показують відношення адресата до повідомлення адресанта в плані відображення діалогічних взаємодій: асоціації-дисоціації. Репліка-відповідь спрямована на стимулювання подальшої комунікативної діяльності або її припинення, ведення бесіди на запропоновану тематику або змінення перспективи ведення діалога. Директивне значення може бути описано як каузація адресанта до виконання певної мовленнєвої або не мовленнєвої діяльності.

В констативно-директивному мікродіалозі репліки-реакції, які актуалізують тактику каузації представляють собою спонукальні висловлення, які побудовані на предикативній основі. Предикат номінує ту дію, яку повинен здійснити співбесідник. До реплік, які реалізують вказану тактику, відносяться такі, що демонструють зацікавленість адресата у веденні бесіди на певну тему. Вони спрямовані на стимуляцію подальшої комунікативної діяльності.

Репліки-реакції можуть демонструвати згоду з певними діями адресанта. Вони спрямовані на подальшу діяльність адресата. При висловленні значення спонування предикат може бути представлено референціально. Висловлення

згоди може реалізуватися шляхом повтору семантичної структури початкової репліки і її окремих сегментів. Висловлення згоди може бути підтримано аргументацією. Репліки-реакції часто вказують на певні додаткові умови, які повинні бути ураховані адресантом для того, щоб виконати певні заплановані дії.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Феномен второй реплики или о пользе спора / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка: Вып. 3. Противоречивость и аномальность текста. – М., 1990. – С. 175–189.
2. Красных В. В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? Человек. Сознание. Коммуникация : [монография] / В. В. Красных. – М. : МГУ «Диалог», 1998. – 352 с.
3. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
4. Миронова Е. А. Вариативность перлокутивного эффекта косвенной иллокуции («вынуждение к сочувствию» (на материале бытовых диалогов англоговорящих и русскоговорящих коммуникантов): автореф. дис. на соиск. уч. степени. канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. А. Миронова. – Ростов н/Д, 2006. – 21 с.
5. Почепцов Г. Г. Слушатель и его роль в актах речевого общения / Г. Г. Почепцов // Языковое общение: Единицы и регулятивы: Межвуз. сб. науч. тр. Калининск. гос. ун-та. – 1987. – С. 26–38.
6. Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты: Пер. с англ. / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. Теория речевых актов. – С. 195–222.
7. Сусов И. П. Введение в языкознание / И. П. Сусов. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2006. – 382 с.
8. Сусов И. П. Коммуникативно-прагматическая лингвистика и ее единицы / И. П. Сусов // Прагматика и семантика синтаксических единств : Межвуз. сб. науч. тр. Калининск. гос. ун-та, 1984. – С. 3–12.
9. Сусов И. П. Грамматика говорящего / И. П. Сусов // Актуальные проблемы коммуникативной грамматики. – Тула : Тульский гос. ун-т, 2000. – С. 130–138.
10. Шишкина Т. С. Дискурсивная специфика констативного речевого акта в репликах участников неформального интервью / Т. С. Шишкина // Язык. Дискурс. Текст: материалы IV Международной научной конференции. – Ростов н/Д : НПО ПИ ЮФУ, 2009. – С. 52–54.
11. Stenström A.-B. An Introduction to Spoken Interaction / A.-B. Stenström. – London, 1994. – 277p.

CONTENTS

PHILOLOGICAL SCIENCES

ACTUAL PROBLEMS OF TRANSLATION

Полюк І.С. Дискурси наукової та технічної літератури	3
Антимонова О.Н. К вопросу о наиболее распространенных способах словообразования в английском языке	5
Салахитдинова Э.Д. Языковая картина мира и ее этапы	8
Акыжанова А.Т. Явление парцелляции в современном литературном казахском языке	13

LANGUAGE, SPEECH, SPEECH COMMUNICATION

Сутягина А.Ю., Гуцин Ю.Г. Из творческой истории рассказа В.Г.Короленко «Сон Макара»	19
Абилова Б.А. Философско-стилистический анализ произведений Н.А.Назарбаева «Черный хлеб детства»	26
Булюбаши А.Ю. Глаголы слухового восприятия в лирике Н.Заболоцкого	31
Болохонцева Н.М., Земзикова Е.Ю. О значимости эффективного использования коммуникативных навыков в процессе общения	33
Утебалиева Г.Е., Дюстаева Р.К. Интегративный подход к проблемам теории усвоения неродного языка	35
Єщенко Т.А. Проблема категорійної ієрархії тексту у сучасному мовознавстві	40
Ломова Е.А. An originality in english and russian literature fairy tale	42
Зайцева М.А. Отражение национально-культурных особенностей англоязычной и русскоязычной картин мира на языковом уровне (на примере юридических анекдотов)	47
Петрова Н.Ю. Междисциплинарный термин «перспектива»: истоки и новые горизонты в когнитивистике	57
Ланская О.В. Петербург в 1812 году: языковое воплощение пространства (на материале романа Л.Н.Толстого «Война и мир»)	62
Удербаяева А.Ө. Бүгінгі қоғамдағы дубляж өнерінің алатын орны	67
Гордеева Т.А., Башкова Л.Р., Таньков Н.Н. К постановке вопроса об исследовании идиостилевых особенностей ключевых структур	70